

DR HAB. SYLWIA JASKULSKA – prof. UAM, pedagożka, pracuje na stanowisku adiunkta w Laboratorium Pedagogiki Szkolnej na Wydziale Studiów Edukacyjnych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Członkini Uniwersyteckiego Ośrodka Koordynacyjno-Programowego Kształcenia Nauczycieli. Pasjonatka dramy edukacyjnej. Mama Szymona i Bartosza.

DR HAB. BARBARA JANKOWIAK – prof. UAM, pedagożka, psychoterapeutka, psycholożka, kieruje Pracownią Psychopedagogicznych Badań nad Rozwojem Człowieka na Wydziale Studiów Edukacyjnych UAM w Poznaniu. Jej zainteresowania naukowe koncentrują się m.in. wokół pomocy psychologiczno-pedagogicznej dla młodzieży oraz związków intymnych. Autorka m.in. monografii „Zachowania ryzykowne młodzieży. Studium teoretyczno-empiryczne”. Mama Wojciecha i Jędrzeja.

NAUCZYCIELKI I NAUCZYCIELE WOBEC KSZTAŁCENIA NA ODLEGŁOŚĆ W CZASIE PANDEMII COVID-19. ANALIZA RAPORTU Z BADAŃ

SYLWIA JASKULSKA • BARBARA JANKOWIAK

Wachlarz zagadnień, które składają się na obraz polskiej szkoły w dobie pandemii, jest bardzo szeroki. Poza tymi związanymi z dostępnością sprzętu komputerowego i Internetu nie do przecenienia są zmiany zachodzące w obszarze możliwości realizowania wszystkich funkcji szkoły bez osobistego kontaktu, a także budowania i podtrzymywania relacji. Gorące i aktualne staje się pytanie, czym w ogóle jest szkoła? Czy może ona działać jako coś dziejącego się między ludźmi, poza budynkiem i planem lekcji? A jeśli tak, jak radzą sobie z realizacją takiej szkoły ludzie, którzy zostali z dnia na dzień, bez przygotowania, wtłoczeni w jej ramy?

WPROWADZENIE

Pandemia COVID-19 zmieniła życie ludzi, zarówno w wymiarze społecznym, jak i indywidualnym. Przeszłość gospodarcza, czasowa konieczność odmiennego funkcjonowania zawodowego i rodzinnego, a także edukacyjnego, stały się doświadczeniami łączącym ludzi ze wszystkich części świata.

Konsekwencje poniesionych strat jak i zysków (na przykład nabywanie przez pewne grupy zawodowe nowych umiejętności) sięgają daleko w przyszłość, odciskają bowiem na ludziach i wspólnotach trwałe ślady. Nic więc dziwnego, że prowadzone są, w różnych obszarach, rozmaite badania nad rozmiarem diagnozowanych zjawisk, pozwalające na predykcje co do przyszłości. Jednym z tych obszarów jest

SYLWIA JASKULSKA BARBARA JANKOWIAK

szkolnictwo¹. Wachlarz zagadnień, które składają się na obraz polskiej szkoły w dobie pandemii, jest bardzo szeroki. Poza tymi związanymi z dostępnością sprzętu komputerowego i Internetu nie do przecenienia są zmiany zachodzące w obszarze możliwości realizowania wszystkich funkcji szkoły bez osobistego kontaktu, a także budowania i podtrzymywania relacji. Gorące i aktualne staje się pytanie, czym w ogóle jest szkoła? Czy może ona działać jako coś dziejącego się między ludźmi, poza budynkiem i planem lekcji? A jeśli tak, jak radzą sobie z realizacją takiej szkoły ludzie, który zostali z dnia na dzień, bez przygotowania, wtłoczeni w jej ramy?

Ważne jest zatem stawianie pytań, szczególnie badawczych, o to, co sądzą, co robią i czują w związku z kształceniem na odległość różne grupy osób, które są jego uczestnikami – uczniowie, nauczyciele, dyrektorzy szkół, rodzice.

Przedstawiamy w tym tekście raport z badania, które na przełomie kwietnia i maja 2020 roku przeprowadziliśmy na grupie 782 nauczycielek i nauczycieli różnych polskich szkół. Ankieta, w której znajdowało się 28 pytań, została zamieszczona na portalu społecznościowym Facebook (na stronie Ja Nauczyciel'ka², Rok Relacji w Edukacji³, Sylwia Jaskulska – Spotkania edukacyjne⁴) i wielokrotnie udostępniona przez użytkowniczkę i użytkownika portalu. Wystaliśmy także zaproszenia do dyrekcji kilkudziesięciu wylosowanych przez nas szkół. Zebraliśmy 780 wypowiedzi. Obecnie prowadzimy drugą turę badania – tym razem zaprosiliśmy do niego nauczycielki i nauczycieli wychowania przedszkolnego. W tekście skupimy się jednak na pierwszej turze, czyli szkołach podstawowych i ponadpodstawowych.

CEL BADANIA

Celem prowadzonych badań było zdiagnozowanie, jakie postawy wobec kształcenia na odległość mają nauczycielki i nauczyciele. Postawy składają się z trzech komponentów: poznawczego (sądy, opinie), behawioralnego (zachowania, działania) i emocjonalnego (odczucia, emocje)⁵. Badając postawy wobec czegoś, sprawdza się, co myślą, robią i czują ludzie tego czegoś doświadczający.

W celu zdiagnozowania i opisanego postaw wobec kształcenia na odległość poprosiliśmy badane osoby o ustosunkowanie się do 12 stwierdzeń. Każdorazowo, mając do dyspozycji siedmiopunktową skalę, nauczycielki i nauczyciele określili, w jakim stopniu kształcenie na odległość:

1. pozwala z powodzeniem realizować podstawę programową / uniemożliwia realizację z powodzeniem podstawy programowej,
2. pozwala z powodzeniem realizować działalność wychowawczą szkoły / uniemożliwia realizację z powodzeniem działalności wychowawczej szkoły,
3. pozwala z powodzeniem realizować działalność opiekuńczą szkoły / uniemożliwia realizację z powodzeniem działalności opiekuńczej szkoły,
4. wyrównuje różnice między uczniami / pogłębia różnice między uczniami,
5. nie przysparza im trudności / przysparza im trudności,
6. pozytywnie wpływa na rozwój ich kompetencji zawodowych / negatywnie wpływa na rozwój ich kompetencji zawodowych,
7. nie jest im obce, bo nauczyciele wdrażali już jego elementy wcześniej / jest im obce, dotąd nigdy nie wdrażali jego elementów w pracy,

¹ Zob. np. Buchner A., Majchrzak M., Wierzbicka M. *Badanie edukacji zdalnej w czasie pandemii*: <https://centrumcyfrowe.pl/edukacja-zdalna> (dostęp 4.06.2020); *Jak wygląda nauczanie zdalne w naszych domach*: https://portal.librus.pl/rodzina/artykuly/nauczanie-zdalne-jak-wyglada-w-naszach-domach-pobierz-raport?fbclid=IwAR0pOi63sAZR_fQIUuZqr-hEg9n0kj15gJ_MglJp9pblqwYOO4TtGwST2UE (dostęp 4.06.2020).

² <https://www.facebook.com/janauczyciel>

³ <https://www.facebook.com/Rok-Relacji>

⁴ <https://www.facebook.com/sylwia.jaskulska.spotkania.edukacyjne>

⁵ Aronson E.W., Wilson T.D., Akert R.M. *Psychologia społeczna. Serce i umysł*. Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 1997.

NAUCZYCIELKI I NAUCZYCIELE WOBEC KSZTAŁCENIA NA ODLEGŁOŚĆ W CZASIE PANDEMII COVID-19. ANALIZA RAPORTU Z BADAŃ

8. na pewno wykorzystają je w pracy w przyszłości / na pewno nie wykorzystają go w pracy w przyszłości, jeśli nie będzie znów takiej konieczności,
9. wyzwała w nich pozytywne emocje / wyzwała w nich negatywne emocje,
10. sprawia, że odczuwają pozytywne emocje w relacjach z uczennicami i uczniami / sprawia, że odczuwają negatywne emocje w relacjach z uczennicami i uczniami,
11. sprawia, że odczuwają pozytywne emocje w relacjach z rodzicami uczennic i uczniów / sprawia, że odczuwają negatywne emocje w relacjach z rodzicami uczennic i uczniów,
12. sprawia, że odczuwają wsparcie ze strony dyrekcji szkoły / sprawia, że odczuwają brak wsparcia ze strony dyrekcji szkoły.

OSOBY BADANE

Wśród badanych osób przeważają:

- kobiety (677 kobiety, 105 mężczyzn),
- osoby zatrudnione w szkołach:
  - ogólnodostępnych (ogólnodostępne: 633 osoby, ogólnodostępne z oddziałami specjalnymi/integracyjnymi: 71 osób, szkoły specjalne: 21 osób, integracyjne: 7 osób, różne typy szkół: 50 osób),
  - państwowych (szkoły państwowe: 630 osób, prywatne: 50 osób, społeczne: 44 osoby, w więcej niż jednym typie szkół: 58 osób),
  - podstawowych (szkoły podstawowe klasy IV-VIII: 329 osób i klasy I-III: 113 osób, licea ogólnokształcące: 118 osoby, technika: 43 osoby, szkoły branżowe: 6 osób, w więcej niż jednym typie szkół: 173 osoby);
- nauczycielki i nauczyciele z dłuższym stażem pracy (staż powyżej 11 lat: 585 osoby, 6-10 lat: 84 osoby, 2-5 lat: 78 osób, krócej niż 2 lata: 35 osób).

Najmniejszy udział w próbie badanej mają nauczycielki i nauczyciele zatrudnieni w szkołach branżowych, integracyjnych i społecznych, pracujący w zawodzie nie dłużej niż 2 lata.

Co zatem sądzą, robią i czują nauczycielki i nauczyciele, którzy na skutek rozporządzeń ministerialnych w czasie pandemii COVID-19 przeszli w tryb kształcenia zdalnego? Prezentowana poniżej analiza opiera się na danych zamieszczonych w raporcie Sylwii Jaskulskiej i Barbary Jankowiak „Kształcenie na odległość w Polsce w czasie pandemii COVID-19”⁶. Te same dane zostały opracowane statystycznie i wkrótce zostaną opublikowane w formie raportów w czasopiśmie naukowych.

KOMPONENT POZNAWCZY POSTAWY

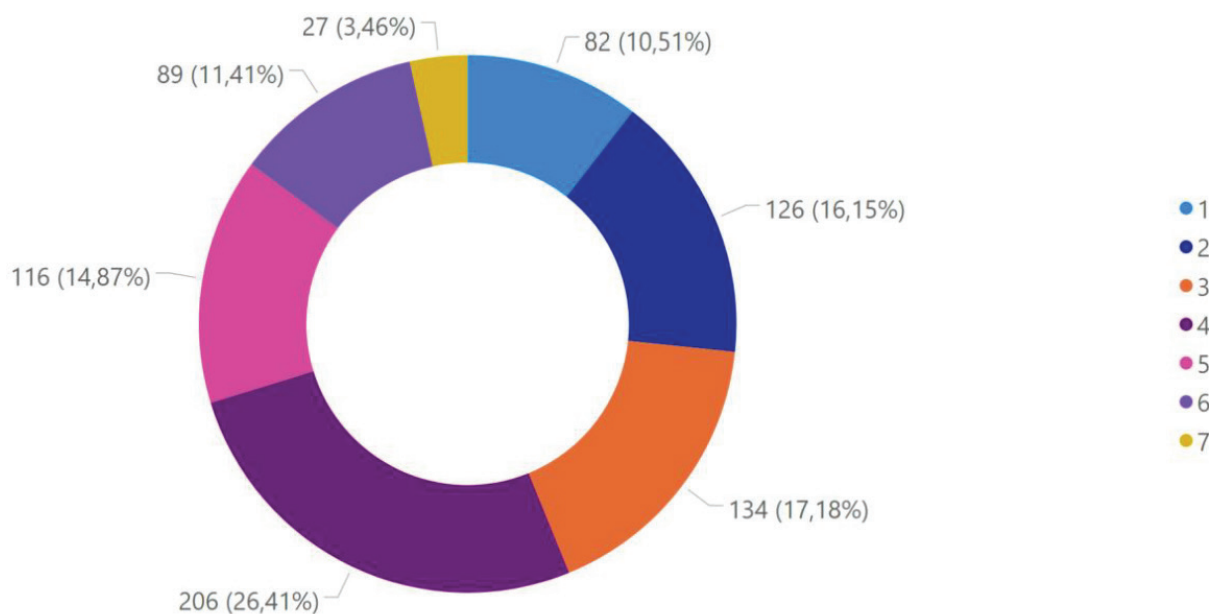
W skład tego komponentu wchodziły stwierdzenia: kształcenie na odległość 1) pozwala z powodzeniem realizować podstawę programową – uniemożliwia realizację z powodzeniem podstawy programowej; 2) pozwala z powodzeniem realizować działalność wychowawczą szkoły – uniemożliwia realizację z powodzeniem działalności wychowawczej szkoły; 3) pozwala z powodzeniem realizować działalność opiekuńczą szkoły – uniemożliwia realizację z powodzeniem działalności opiekuńczej szkoły; 4) wyrównuje różnice między uczniami – pogłębia różnice między uczniami.

W opiniach nauczycielek i nauczycieli kształcenie na odległość pozwala realizować podstawę programową w większym stopniu niż działalność opiekuńczą i wychowawczą szkoły.

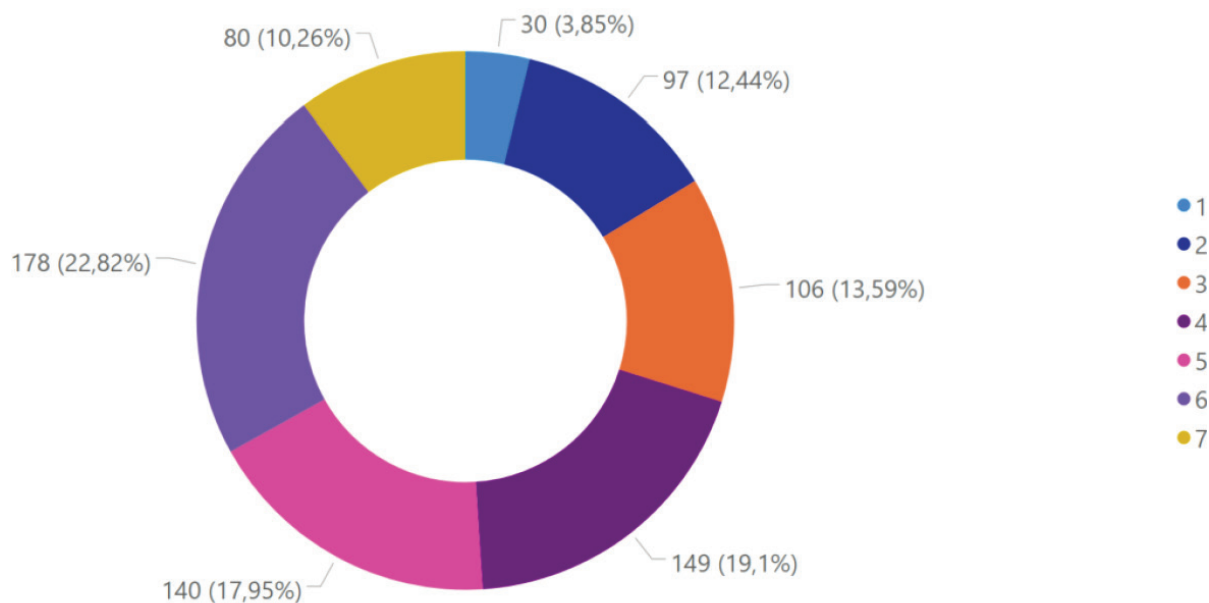
⁶ Jaskulska S., Jankowiak B. *Raport „Kształcenie na odległość w Polsce w czasie pandemii COVID-19”*, https://sites.google.com/view/ksztalcenie-pandemia-raport?fbclid=IwAR1XCdek32oHZvCHtAB1RuQXOBokUwTwzqGcF_weKSJnOM1MRkJUC3YOG2A (dostęp 04.06.2020).

SYLWIA JASKULSKA
BARBARA JANKOWIAK

WYKRES 1. Kształcenie na odległość (1) pozwala z powodzeniem realizować podstawę programową / (7) uniemożliwia realizację z powodzeniem podstawy programowej.

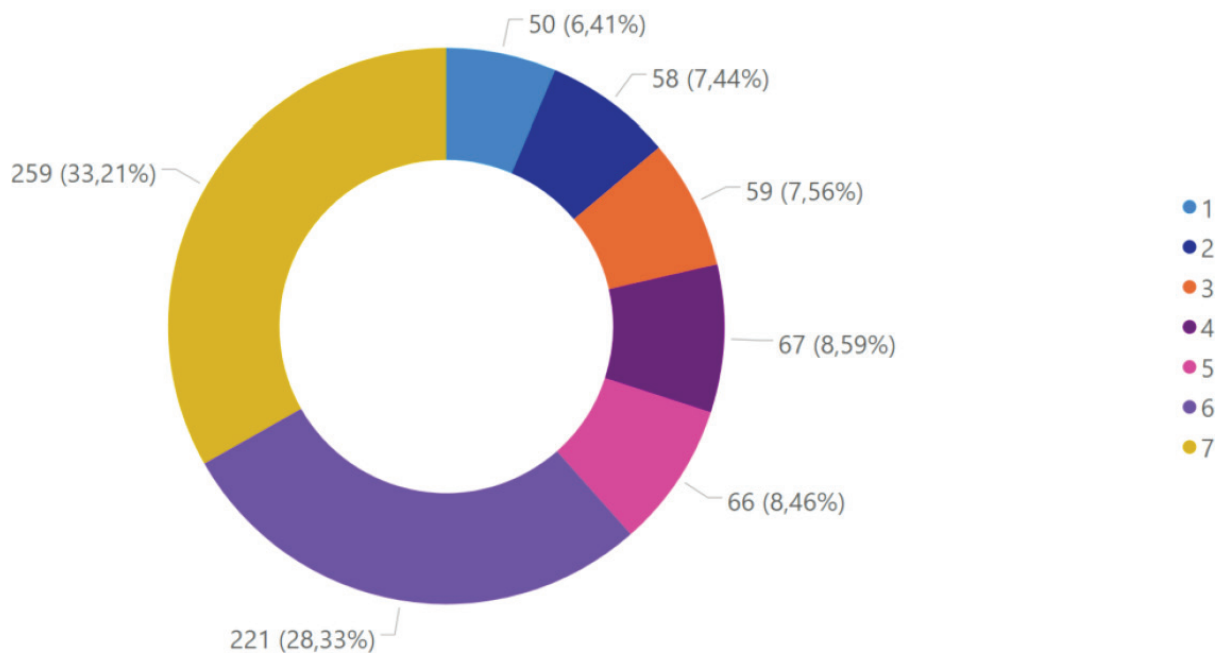

WYKRES 2. Kształcenie na odległość (1) pozwala z powodzeniem realizować działalność wychowawczą szkoły / (7) uniemożliwia realizację z powodzeniem działalności wychowawczej szkoły.

NAUCZYCIELKI I NAUCZYCIELE WOBEC KSZTAŁCENIA NA ODLEGŁOŚĆ W CZASIE PANDEMII COVID-19. ANALIZA RAPORTU Z BADAŃ

WYKRES 3. Kształcenie na odległość (1) pozwala z powodzeniem realizować działalność opiekuńczą szkoły / (7) uniemożliwia realizację z powodzeniem działalności opiekuńczej szkoły.

Suma dwóch najbardziej negatywnych odpowiedzi (6 i 7) w odniesieniu do możliwości realizacji funkcji opiekuńczej szkoły to ponad 60% – wyraźnie widać, że dominuje brak przekonania co do możliwości realizacji opiekuńczej funkcji szkoły. Warto podkreślić, że kryzys epidemiologiczny potęguje trudną sytuację, w której znajdują się niektóre uczennice i niektórzy uczniowie. Jeśli ich rodziny nie zapewniają bezpieczeństwa i opieki i zwykle to szkoła realizowała ich potrzeby w tym zakresie, ich sytuacja jest szczególnie zła⁷. Zostali pozbawieni lub została znacznie ograniczona możliwość opieki i działań wychowawczych ze strony ich nauczycielek i nauczycieli⁸.

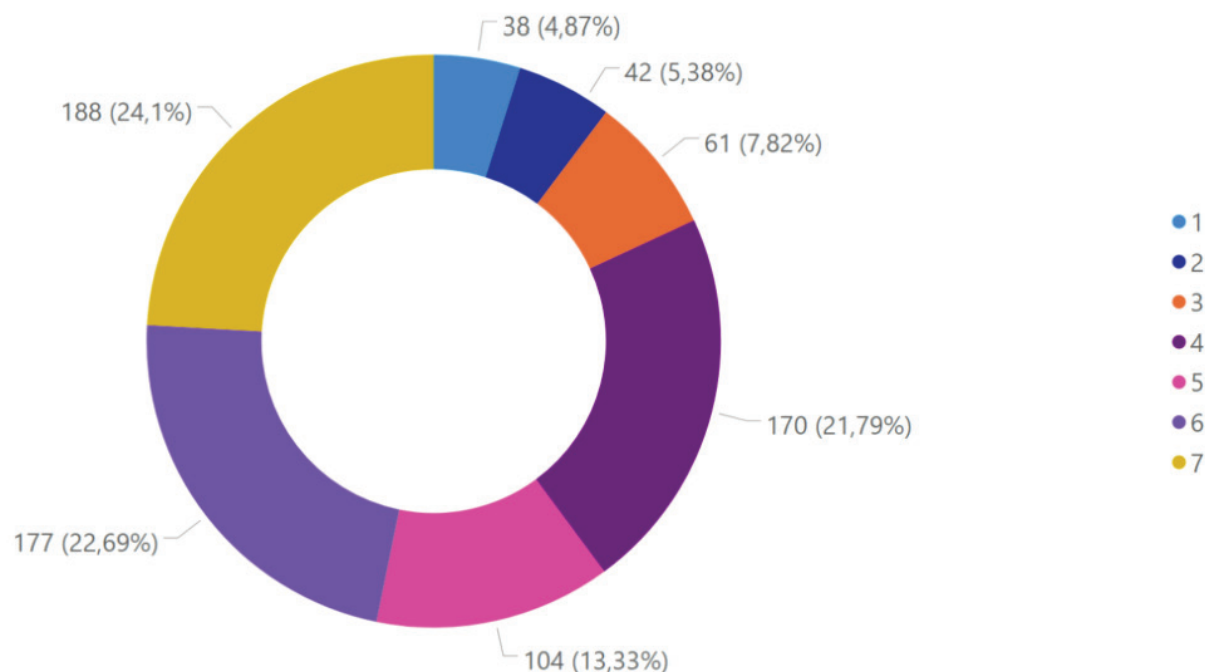
Nauczycielki i nauczyciele uważają też, że kształcenie na odległość raczej pogłębia różnice między uczniami niż że je wyrównuje.

⁷ Plichta P. Różne konteksty nierówności cyfrowych a wyzwania dla zdalnej edukacji – propozycje rozwiązań [w:] Pyżalski J. [red.] Edukacja w czasach pandemii wirusa COVID-19. Z dystansem o tym, co robimy obecnie jako nauczyciele, EduAkcja, Warszawa 2020, <https://zdalnie.edu-akcja.pl> (dostęp 04.06.2020); Poleszak W., Pyżalski J. Psychologiczna sytuacja dzieci i młodzieży w dobie epidemii [w:] Pyżalski J. [red.] Edukacja w czasach pandemii wirusa COVID-19, ibidem; Turczyk M., Jaskulska S. Kształcenie na odległość a prawa dziecka – nowe wymiary szkolnej ekskluzji w czasach epidemii COVID-19, „Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce” 2020 (w druku).

⁸ Jaskulska S., Jankowiak B. Postawy nauczycielek i nauczycieli wobec kształcenia na odległość w czasie pandemii COVID-19, „Studia Edukacyjne” 2020 (w druku).

SYLWIA JASKULSKA
BARBARA JANKOWIAK

WYKRES 4. Kształcenie na odległość (1) wyrównuje różnice między uczniami / (7) pogłębia różnice między uczniami.

Suma odpowiedzi 5, 6 i 7 to 60%, suma odpowiedzi 1, 2 i 3 to 18%. W raporcie „Badanie edukacji zdalnej w czasie pandemii” wskazano, że aż 36% nauczycielek i nauczycieli wskazuje na braki sprzętowe uczniów jako swój główny problem z edukacją zdalną. Problem ten dotyczy zarówno rodzin ubogich, w których nie ma takiego sprzętu wcale, rodzin wielodzietnych, w których nie ma wystarczającej ilości sprzętu, i rodzin, w których to rodzice, pracując zdalnie, używają sprzętu, który nie jest w związku z tym dostępny dla ich dzieci⁹. Problem z dostępem do sprzętu do nauki online wyraźnie pojawił się też w wynikach badań Librusa, zgodnie z którymi ponad jedna trzecia respondentów musi dzielić sprzęt do nauki zdalnej między dwoje lub więcej dzieci¹⁰. Ponieważ w pytaniu różnice między uczniami nie zostały zdefiniowane jako nierówny dostęp do sprzętu czy Internetu, w interpretacjach można odnosić się także do wspomnianego

wyżej poziomu zaspokojenia potrzeb związanych z poczuciem bezpieczeństwa i emocjonalnego dobrostanu uczennic i uczniów. Różnice te mogą się pogłębiać. Ten kierunek podpowiada niski diagnostyczny poziom realizacji funkcji opiekuńczej szkoły.

KOMPONENT BEHAWIORALNY POSTAWY

W skład tego komponentu wchodziły stwierdzenia: kształcenie na odległość 5) nie przysparza mi trudności – przysparza mi trudności; 6) pozwala mi rozwijać kompetencje zawodowe – ogranicza rozwój moich kompetencji zawodowych; 7) nie jest mi obce – wdrażałam/em już jego elementy w mojej pracy – jest mi obce – nigdy nie wdrażałam/em jego elementów w mojej pracy; 8) na pewno wykorzystam je w pracy w przyszłości – na pewno nie wykorzystam go w pracy w przyszłości, jeśli nie będzie znów takiej konieczności.

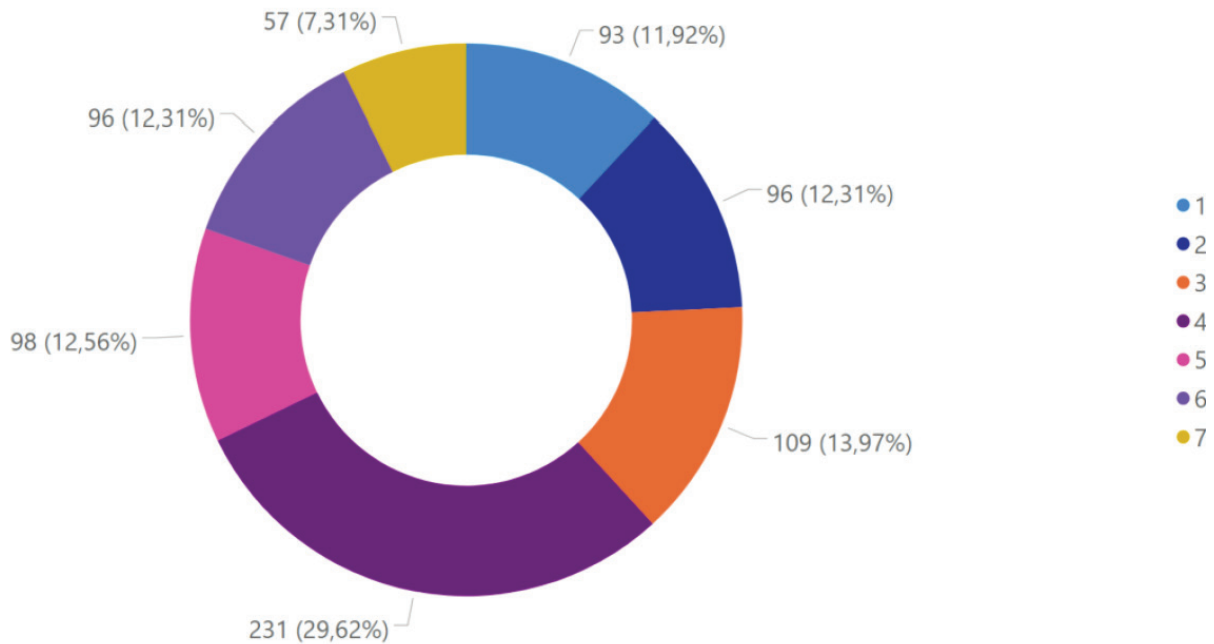
Większość nauczycielek i nauczycieli wybrała odpowiedź na środku skali – 4 (29,62%) deklarując, że kształcenie na odległość jest dla nich przeciętnie trudne.

⁹ Buchner A., Majchrzak A., Wierzbicka M. *Badanie edukacji zdalnej w czasie pandemii*, <https://centrumcyfrowe.pl/edukacja-zdalna> (dostęp 4.06.2020).

¹⁰ *Jak wygląda nauczanie zdalne w naszych domach*, https://portal.librus.pl/rodzina/artykuly/nauczanie-zdalne-jak-wyglada-w-naszach-domach-pobierz-raport?fbclid=IwAR0pOi63sAZR_fQIUuZqr-hEg9n0kj15gJ_MgInJp9pblqWYOO4TtGwST2UE (dostęp 4.06.2020).

NAUCZYCIELKI I NAUCZYCIELE WOBEC KSZTAŁCENIA NA ODLEGŁOŚĆ W CZASIE PANDEMII COVID-19. ANALIZA RAPORTU Z BADAŃ

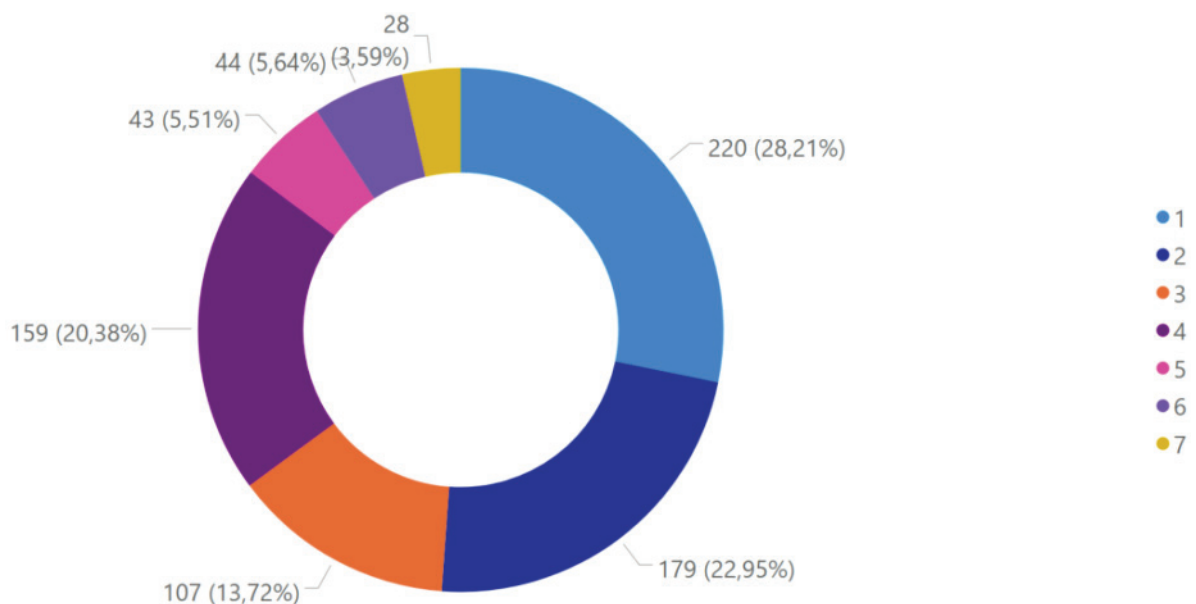
WYKRES 5. Kształcenie na odległość (1) nie przysparza mi trudności / (7) przysparza mi trudności.

Mimo że uzyskane wyniki badań wskazują, że kształcenie na odległość raczej nie przysparza trudności ponad 24% respondentek i respondentów (odpowiedzi 1 i 2), to jednak prawie 20% zaznaczyło odpowiedzi 6 i 7, deklarując, że jest to dla nich trudne.

Kolejne pytanie dotyczyło rozwoju kompetencji zawodowych.

WYKRES 6. Kształcenie na odległość (1) pozytywnie wpływa na rozwój moich kompetencji zawodowych / (7) negatywnie wpływa na rozwój moich kompetencji zawodowych.

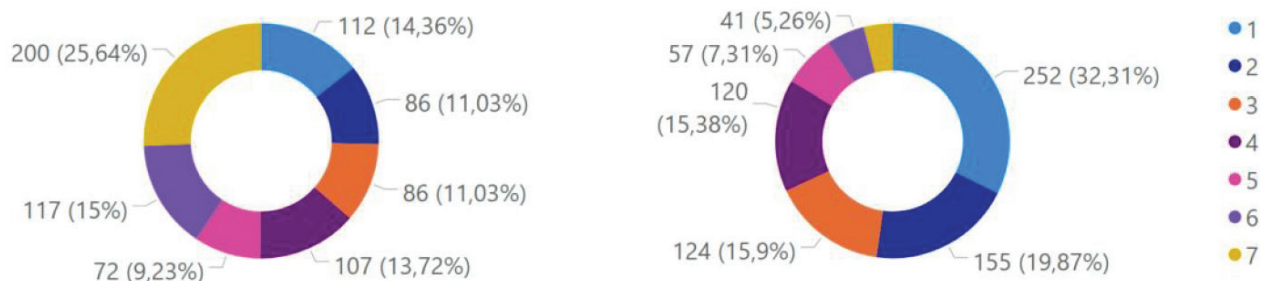

SYLWIA JASKULSKA BARBARA JANKOWIAK

Badani wskazują na potencjalne korzyści w obszarze rozwoju własnych kompetencji zawodowych – ponad połowa badanych zaznaczyła odpowiedzi 1 i 2 (51,16%), dając wyraz mocnemu przekonaniu, że ich kompetencje zawodowe zwiększają się.

Warto porównać też deklaracje nauczycieli dotyczące ich doświadczeń z kształceniem na odległość przed pandemią i ich przewidywania co do przyszłego wykorzystania narzędzi, technik i umiejętności związanych z tą formą pracy.

WYKRES 7. Kształcenie na odległość (1) nie jest mi obce – wdrażałam/em już jego elementy w mojej pracy wcześniej / (7) jest mi obce – dotąd nigdy nie wdrażałam/em jego elementów w mojej pracy; (1) na pewno wykorzystam je w pracy w przyszłości / (7) na pewno nie wykorzystam go w pracy w przyszłości, jeśli nie będzie znów takiej konieczności.

Mimo że nauczycielki i nauczyciele przed pandemią COVID-19 w większości nie wdrażali w swojej pracy elementów kształcenia zdalnego (odpowiedzi 6 i 7 to 40,64%), to zamierzają wykorzystać zdobyte umiejętności w przyszłości (odpowiedzi 1 i 2 to 52,18%).

Także w raporcie „Badanie edukacji zdalnej w czasie pandemii” wskazano, że doświadczenia nauczycielek i nauczycieli z edukacją online przed pandemią nie były bogate i sprowadzały się głównie do konsultacji indywidualnych z uczniami przez Zoom, Skype, Messenger, udziały czynnym i biernym w webinarach, szkoleniach, kursach, wspomaganie lekcji i kół przedmiotowych poprzez na przykład wysyłanie uczniom linków do dodatkowych materiałów. Jednak obecnie większość z badanych nie zgłasza problemów z obsługą narzędzi cyfrowych¹¹.

KOMPONENT EMOCJONALNY POSTAWY

W skład tego komponentu weszły stwierdzenia: kształcenie na odległość 9) wyzwała we mnie negatywne emocje – wyzwała we mnie pozytywne emocje; 10) sprawia, że odczuwam negatywne emocje w relacjach z uczennicami i uczniami – sprawia, że odczuwam pozytywne emocje w relacjach z uczennicami i uczniami; 11) sprawia, że odczuwam negatywne emocje w relacjach z rodzicami uczennic i uczniów – sprawia, że odczuwam pozytywne emocje w relacjach z rodzicami uczennic i uczniów; 12) sprawia, że odczuwam brak wsparcia ze strony dyrekcji szkoły – sprawia, że odczuwam wsparcie ze strony dyrekcji szkoły.

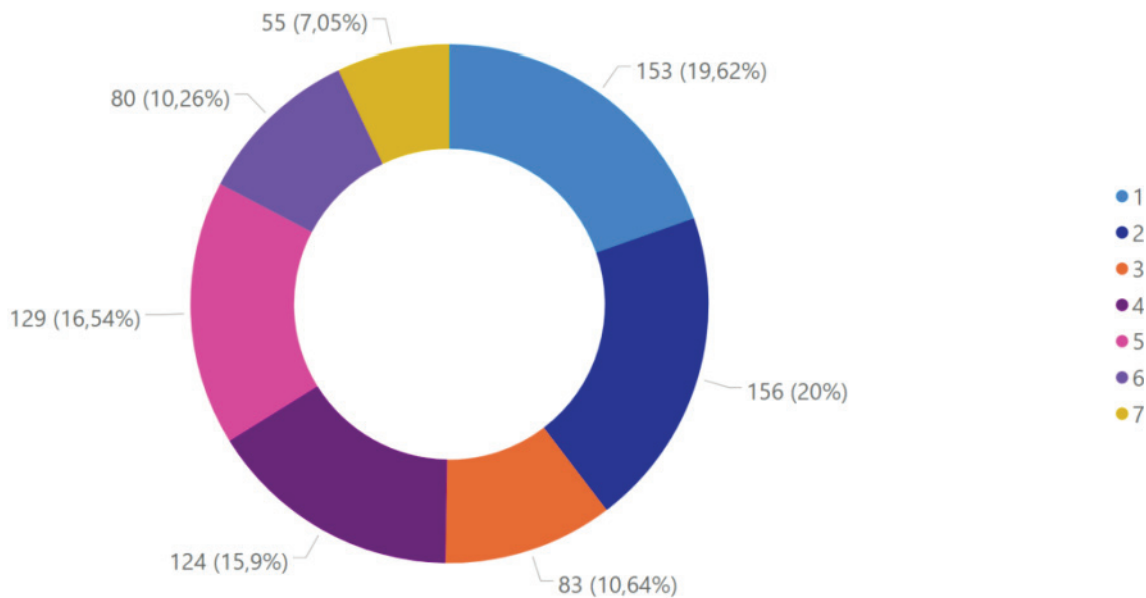
Uzyskane wyniki wskazują, że kształcenie na odległość wiąże się z raczej pozytywnymi emocjami nauczycielek i nauczycieli (odpowiedzi 1 i 2: 39,62%).

¹¹ Buchner A., Majchrzak A., Wierzbicka M. *Badanie edukacji zdalnej w czasie pandemii*, ibidem.

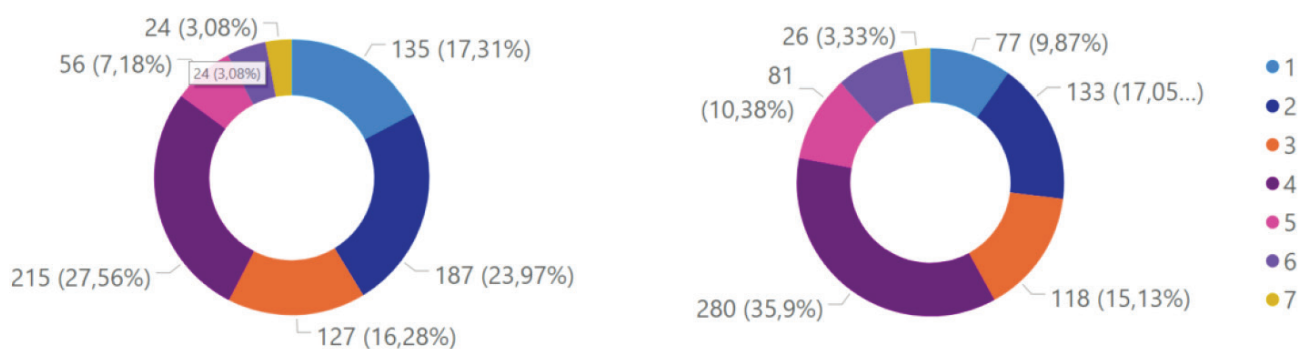

NAUCZYCIELKI I NAUCZYCIELE WOBEC KSZTAŁCENIA NA ODLEGŁOŚĆ W CZASIE PANDEMII COVID-19. ANALIZA RAPORTU Z BADAŃ

WYKRES 8. Kształcenie na odległość (1) wyzwała we mnie pozytywne emocje / (7) wyzwała we mnie negatywne emocje.

WYKRES 9. Kształcenie na odległość (1) sprawia, że odczuwam pozytywne emocje w relacjach z uczennicami i uczniami / (7) sprawia, że odczuwam negatywne emocje w relacjach z uczennicami i uczniami; (1) sprawia, że odczuwam pozytywne emocje w relacjach z rodzicami uczennic i uczniów / (7) sprawia, że odczuwam negatywne emocje w relacjach z rodzicami uczennic i uczniów.

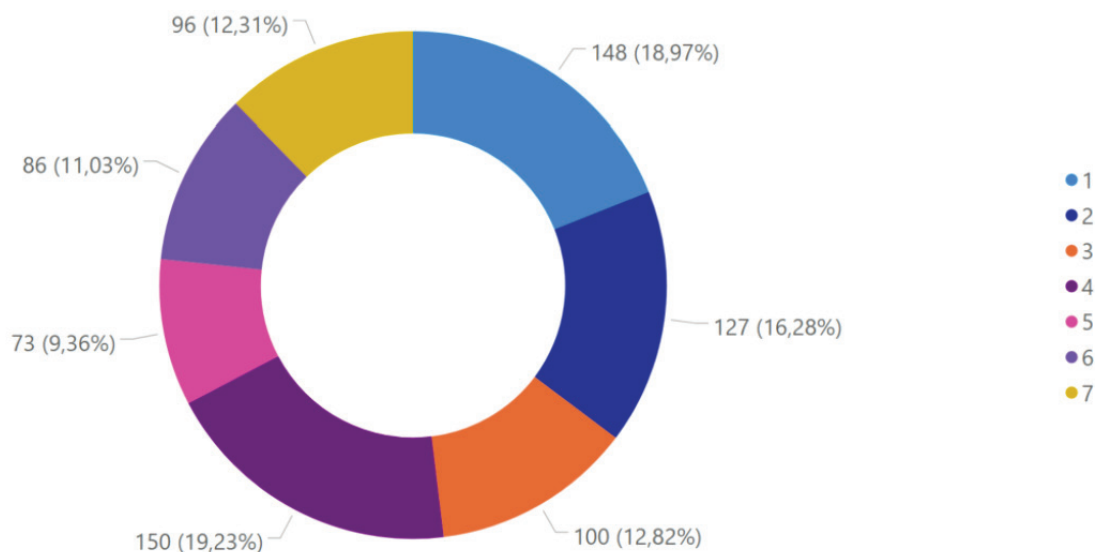

Jak wskazują wyniki badań, nauczycielki i nauczyciele odczuwają pozytywne emocje głównie w relacjach z uczennicami i uczniami (odpowiedzi 1 i 2 to 41,28% odpowiedzi). W relacjach z rodzicami pozytywne odczucia w kształceniu na odległość deklaruje 26,92% respondentek i respondentów

(odpowiedzi 1 i 2). Warto zauważyć, że duża grupa badanych – 28% (relacje z uczniami) i 36% (relacje z rodzicami) – wybrała w odniesieniu do stwierdzeń dotyczących emocji odpowiedź (4), co oznacza, że trudno się do tej kwestii odnieść jednoznacznie lub że uczucia są mieszane.

SYLWIA JASKULSKA
BARBARA JANKOWIAK

WYKRES 10. Kształcenie na odległość (1) sprawia, że odczuwam wsparcie ze strony dyrekcji szkoły / (7) sprawia, że odczuwam brak wsparcia ze strony dyrekcji szkoły.

Co prawda aż 35% (odpowiedzi 1 i 2) nauczycielek i nauczycieli deklaruje, że czuje wsparcie dyrekcji szkoły, ale prawie 25% osób wybrało odpowiedzi 6 i 7, co spowodowało, że wsparcie dyrekcji jest jednym z gorzej wypadających w badaniu elementów obrazu szkoły w czasie kształcenia na odległość.

WNIOSKI Z BADAŃ

Uzyskane wyniki badań ukazują słabe i mocne strony kształcenia na odległość. Do tych pierwszych należy zdaniem badanych nauczycielek i nauczycieli z całą pewnością problem ze skuteczną realizacją wychowawczej, a szczególnie opiekuńczej funkcji szkoły. Ponadto istotnym problemem, na jaki wskazują respondentki i respondenci, jest pogłębianie różnic między uczniami. Na niskim poziomie oceniane jest także wsparcie ze strony dyrekcji szkół.

Mocne strony kształcenia na odległość to zwiększający się wachlarz kompetencji nauczycielek i nauczycieli, a także wyrażana przez nich chęć wykorzystania nabywanych umiejętności w przyszłości. Respondentki i respondenci wskazali także na pozytywne emocje, które odczuwają – szczególnie w relacjach z uczennicami i uczniami.

Analiza nauczycielskich postaw pozwala na wniosek, że mimo nie najlepszych przekonań o kształceniu na odległość – szczególnie wątpliwości co do możliwości realizacji funkcji opiekuńczej i wychowawczej szkoły – deklarowane działania i odczucia nauczycieli wskazują na to, że ta grupa społeczna poradziła sobie z większością wyzwań, które przed nią stanęły. Pozostaje wypracowanie rozwiązań tych problemów, które nauczycielki i nauczyciele dostrzegają w kształceniu na odległość, na przykład w obszarze nierówności pomiędzy uczniami. Odpowiadając na pytania postawione we wstępie tego tekstu można powiedzieć, że – w świetle prezentowanych tu wyników – dydaktyczny i relacyjny wymiar szkoły jest możliwy do realizacji w formie zdalnej¹².

Szczegółowe analizy i interpretacje uzyskanego materiału przedstawione zostały w artykułach naukowych¹³. ●

¹² Pyżalski J., Poleszak W. *Relacje przede wszystkim – nawet jeśli obecnie tylko zapośredniczone* [w:] *Edukacja w czasach pandemii wirusa COVID-19*, ibidem.

¹³ Jaskulska S., Jankowiak B. *Postawy nauczycielek i nauczycieli wobec kształcenia na odległość w czasie pandemii COVID-19*, ibidem; Jaskulska S., Jankowiak B. *Dobrostan nauczycieli i nauczycielek a ich postawy wobec kształcenia na odległość w czasie pandemii COVID-19*, „Przegląd Pedagogiczny” 2020 (w druku).